

Çanakkale Zafere'nin 100. yılı anısına...
Çeliğın İmana Mağlup Olduğu Yer

10 SORUDA ÇANAKKALE

zafereımız

"Başarılı ve Erdemli Nesiller"

Çanakkale Şehitlerine

Şu Boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyâda eşi?
En kesif orduların yükleniyor dördü beşi.
-Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya-
Kaç donanmayla sarılmış ufacak bir karaya.
Ne hayâsızca tehaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde-gösterdiği vahşetle 'bu: bir Avrupalı'
Dedirir-Yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhud kafesi!
Eski Dünyâ, yeni Dünyâ, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, mahşer mi, hakikat mahşer.
Yedi iklimi cihânın duruyor karşında,
Ostralya'yla beraber bakıyorsun: Kanada!
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk:
Sâde bir hâdise var ortada: Vahşetler denk.
Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...
Hani, tâuna da züldür bu rezil istilâ!
Ah o yirminci asır yok mu, o mahlûk-i asil,
Ne kadar gözdesi mevcûd ise hakkıyla, sefil,
Kustu Mehmedciğin aylarca durup karşısına;
Döktü karnındaki esrârı hayâsızcasına.
Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz...
Medeniyet denilen kahbe, hakikat, yüz­süz.
Sonra mel'undaki tahribe müvekkel esbâb,
Öyle müdhiş ki: Eder her biri bir mülkü harâb...

Mehmet Akif Ersoy

SUNUŞ

“Tüm şehitlerimizin aziz ruhlarının hatırasına...”

“Allah yolunda öldürülenlere sakın “ölüler” demeyin. Onlar diridir ama siz anlamazsınız.” Bakara 154

Milletlerin tarihlerinde önemli dönüm noktaları vardır. Çanakkale Savaşları bizim için bunlardan sadece biridir. Üzerinden yüz yıl geçmiş bu savaşlar; din ve vatan sevgisi, mertlik, dürüstlük, fedakârlık gibi manevi duyguları bünyesinde barındırmaktadır. Bütün imkânsızlıklara rağmen dönemin en güçlü devletlerine karşı bir başkaldırıdır bu! İmanın, inancın ve fedakârlığın oluşturduğu bu güç kendine çok güvenen Batı'nın yüzüne bir tokat gibi inmiştir Çanakkale'de. Hemen hemen her evinden bir şehit çıkmıştır bu savaşlarda ülkemiz insanının. Nice dağ gibi yiğitler al kanlarıyla vatana olan borçlarını ödemişlerdir. Analar, babalar, çocuklar yol gözlemiştir yıllarca; bağırlarına taş basmış, acıyı katık yapmış ve kavuşmayı ahirete bırakmışlardır.

Çanakkale Savaşları bize yüzyıl öncesinden hala seslenmektedir. İmkânsızlığın bahane olamayacağını, iman varsa imkânın da olabileceğini haykırmaktadır. Kara toprakta koyun koyuna yatan Türkü, Kürdü, Arabı, Boşnağı, Lazı, Çerkezi, Gürcüsü ve adını sayamadığımız daha nicesi, günümüzde neyin kavgasını verdiğimizi bize sormaktadır! Öyle anlaşılıyor ki bu savaşlardan çıkaracağımız daha çok dersler vardır...

Biz de Çınar Eğitim Kurumları olarak 100. Yılı kutladığımız bu savaşlara/ zaferlere ait bir hatıra bırakalım dedik ve sizler için *“Sorularla Çanakkale”* broşürünü hazırladık. Sıklımadan okuyacağınızı umduğumuz bu broşür, önemli sorulara, farklı açılardan verdiğimiz cevaplarla ilginizi çekecek ve birçok konuda sizleri aydınlatacaktır.

Anlatabilmek ve anlaşılacak dileğiyle...

1. İTİLAFLI DEVLETLERİ AÇISINDAN ÇANAKKALE CEPHESİNİN AÇILMASINI ÖNEMLİ KILAN ŞEY NEDİR?

Öncelikle şunu belirtelim ki Çanakkale Savaşları her ne kadar tarihimize bu adla geçmişse de savaşın büyük kısmı Çanakkale’de değil karşısında yer alan Gelibolu Yarımadası’nda geçmiştir. Bu sebeple yabancı devletler tarafından Çanakkale Savaşlarına ülkemizdeki isimlendirmeden farklı olarak Gelibolu (Gallipoli) Savaşları denmiştir.

Neden Çanakkale?

Müttefik Ordular Başkomutanı General Ian Hamilton bu soruyu hatıratında şöyle cevaplıyordu:

“Çağımızın ekonomik zaferinin birinci şartı İstanbul’u Türkler’den almaktır. Her ne pahasına olursa olsun alacağız. Ümit ediyorum ki; geleceğin harp okulu öğrencileri büyük bir imparatorluğu harakiri yapmaya mecbur bırakmak için, neden bu kıraç, beş para etmez kayaların eteklerinde sıkıştığımızı değerlendireceklerdir. Bu kayalıklar Osmanlı Sultanı’nın kara kalbine hançerin saplanacağı en ideal yerdir. Yalnız hançer henüz elini deldi ve yarısından yeni kan akmaya başladı. Her gün ölümden kurtulmak için çırpınıyor. Bir metre ilerleyemesek dahi, Halifenin canı alınıncaya kadar, kanı bu kaba akıtılacaktır.”

Müttefik devletleri Çanakkale’nin geçilmesi halinde Osmanlı Devleti’nin teslim olacağını düşünüyorlardı. Ayrıca Osmanlı’nın açtığı cepheleri tasfiye etmek, Süveyş Kanalı ve Hint yolu üzerindeki baskısını kaldırmak, Orta Avrupa’ya ilerleyen Alman ve Avusturya ordularını arkadan çevirmek, Balkan devletlerini de kendi saflarına çekmek, Rusya’ya yardım götürmek ve Rusya’da bulunan fazla buğdayı Batı’ya ulaştırmak gibi amaçları da vardı.

2. OSMANLI ORDUSUNUN ÇANAKKALE CEPHESİNİN KOMUTA HEYETİ KİMLERDEN OLUŞMUŞTUR?

Çanakkale Savaşları sırasında Osmanlı ordularının komuta heyetinin önde gelen komutanlarını şöyle sıralayabiliriz.

Enver PAŞA
(Harbiye Nazırı,
Başkomutan Vekili)

Liman Von SANDERS
(5. Ordu Komutanı)

Esat Paşa “BÜLKAT”
(3. Kolordu ve Arıburnu
Kuzey Grubu Komutanı)

Vehip Paşa
"KAÇI"
(15. Kolordu
Komutanı)

Cevat Paşa
"ÇOBANLI"
(Çanakkale Boğazı
Müstahkem Mevkii
Komutanı)

Mustafa Kemal
"ATATÜRK"
(19. Tümen Komutanı
- Anafartalar Grubu
Komutanı)

3. ÇANAKKALE SAVAŞLARI'NDA DENİZALTIYILARIN ROLÜ VE NUSRET MAYIN GEMİSİNİN HİKAYESİ

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Donanması'nın elinde üç denizaltı bulunuyor olmasına rağmen, bu denizaltılar aktif olarak savaşa katılmamışlardır. Bu yüzden devletin hiç bir zaman bir denizaltı gücü olmamıştı. Çanakkale Muharebelerinde İtilaf Devletleri'ne ait 13 denizaltı kullanıldı ve Çanakkale Boğazı'nı 27 kez geçme girişiminde bulunuldu. Bu girişimlerde 3 İngiliz denizaltısı (**E - 7**, **E - 15** ve **E - 20**), 3 Fransız denizaltısı (**Joule**, **Mariotte** ve **Saphir**) ve bir Avustralya denizaltısı (**A - E2**) batarken, Fransız denizaltısı **Turquoise** Osmanlı kuvvetleri tarafından ele geçirildi ve I. Dünya Savaş'ının sonuna kadar **Müstecib Onbaşı** ismi ile Haliç'te alıkonuldu. Savaşın sonunda Fransa'ya iade edildi. Osmanlılar İtilaf Devletlerinin denizaltılarına karşı gözetleme postaları, boğazı mayınlamak ve denizaltı ağ engelleri ile önlemler almaya çalışmıştır. Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'nde yürütülen denizaltı harbinde İtilaf Devletleri, doğrudan Osmanlı ve Alman gemilerine, dolaylı olarak 5. Ordu'nun lojistik desteğine ciddi kayıplar verdirdi. Bununla birlikte asker nakliyatı Mayıs ayı ortalarından itibaren Trakya üzerinden kara yoluyla yapılmaya başlandı. Müttefik denizaltı operasyonları cephe kuvvetlerinin ikmalini zor, zahmetli, zaman alıcı

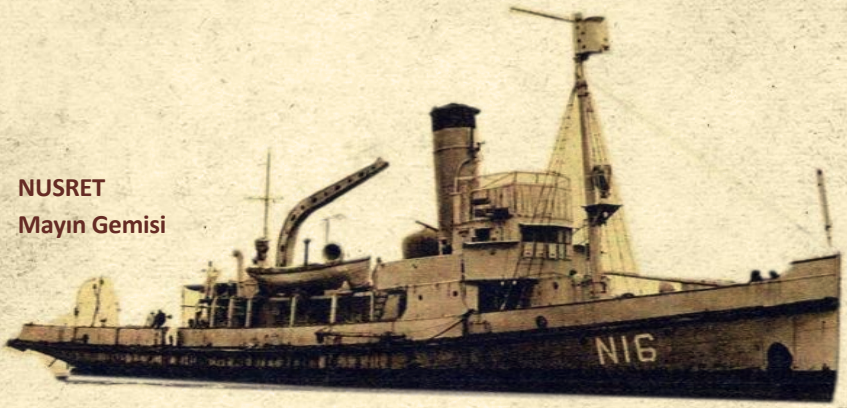
MAJESTIC Zırhlısı
Alman denizaltısı
tarafından
torpillendikten hemen
sonra batarken...

hale getirmiş ve daha pahalıya mal olmasına yol açmıştı. Fakat İtilaf Devletleri, 1915 yılı Aralık ayı itibarıyla Marmara Denizi'nde hedef yokluğundan denizaltı operasyonlarına son vermeye karar verdi. Denizaltı savaşlarının bir başka boyutu da müttefikimiz olan Almanya'nın gönderdiği denizaltılardı. Bunların içinde **Otto Hersing** yönetimindeki **U – 21** denizaltısı İngilizlerin **Triumph** ve **Majestic** zırhlılarını batırarak İtilaf devletlerine büyük darbe vurmuştur.

Nusret Mayın Gemisinin Çanakkale Savaşlarındaki Rolü Nedir?

Çanakkale savaşları deyince akla ilk gelen ve bu savaşların simgesi olan kahraman Nusret Mayın gemisidir.

NUSRET
Mayın Gemisi

18 Mart Deniz Savaşı'nda Müttefik Donanmasını dağıtan, Müttefik Komutanlarını şaşkınlığa uğratan, Türk askerine moral, Türk Milleti'ne sevinç kaynağı olan 26 mayınla bir yazgının değişmesine sebep olan bir kahramanlık hikâyesidir. Müttefik donanmasının planı boğazı denizden zorlayarak geçmek ve Osmanlı Devletini saf dışı etmektir. Müttefikler bu planı yaparken boğazın mayından temizlendiğine dair ellerinde rapor vardı. Ancak 18 Mart 1915 günü boğaza hücum ettiklerinde Nusret'ten ve onun döşediği 26 mayından haberleri yoktu.

Düşman zırhlılarının devamlı şekilde hareketlerini inceleyen Merten Paşa ve Cevat Paşa akıllara hayret verecek bir gerçeğe karşılaşmıştı. Düşman zırhlıları boğaza grup grup giriyor ve görevini tamamlayan grup, ikmal yapmak için geriye dönerken arkadaki grupların yollarını kesmemek için boğazın en geniş yerlerinden biri olan Karanlık Liman'da manevra yapıyordu. Çanakkale Boğaz'ında boğazı kesecek şekilde döşenmiş mayın hatları bulunmaktaydı. Fakat bu sefer manevra sahasına, kıyıya paralel ancak manevra hattına dik olarak mayınların yerleştirilmesine karar verildi. Bu iş için elimizde sadece bir tane mayın gemisi vardı: Nusret!

Nusret'in döşediği mayınlar 18 Mart 1915'te Çanakkale harekâtının kaderini değiştirmiştir. Muhteşem armada üç büyük gemisini (**Irresistible, Ocean, Bouvet**) kaybetmiş, üç tanesi de (**Inflexible, Golva, Suffren**) ağır yaralanmış ve eldeki gücün üçte biri yitirilmiştir. Bu hezimetin faturası boğazın mayından temizlendiğine dair rapor veren subaylara çıkarılarak kurşuna dizilmişlerdir. Savaşın sonra Winston Churchill, "**Revue de Paris**" dergisine olayı şöyle anlatacaktır. "**Birinci Dünya Harbi'nde bu kadar insanın ölmesine harbin ağır masraflarına mal olmasına, denizlerde 5000 tane ticaret ve savaş gemisinin batmasına başlıca neden, Türkler tarafından bir gece önce atılan ve incecik bir çelik halat ucunda sallanan 26 adet mayındır.**"

Nusret mayın gemisi 1955 yılına kadar donanmada hizmet etmiş ve daha sonra terhis edilmiştir. 1962 yılında satılmış ve yeni sahipleri gemide değişiklikler yaparak onu kuru yük gemisi olarak kullanmaya başlamıştır. Ekonomik ömrünü doldurduğu gerekçesi ile terk edilen gemi 1990 yılında Mersin Liman'ında batmıştır. 1999 yılında yeniden yüzdürülüp müze olarak kullanılması gündeme gelse de bu gerçekleşmemiştir. Sökülmeyi bekleyen gemiye Tarsus Belediyesi sahip çıkmış ve orijinaline sadık kalınarak 2003 yılında tamirden geçirilmiş ve Tarsus'taki Çanakkale Parkı'nda müze olarak sergilenmeye başlanmıştır.

4. NASIL ANLATTILAR NE BULDULAR? (AVRUPALILAR GEREK KENDİ ASKERLERİNE VE GEREKSE SÖMÜRGELERİNDEN GETİRDİKLERİ MÜSLÜMAN ASKERLERE OSMANLI DEVLETİNİ VE ASKERİNİ NASIL TANITMAYA ÇALIŞTILAR? BU TUTUMLARININ SONUCU NE OLDU?)

Çanakkale Savaşları'na katılmak üzere Mısır'da toplanmaya başlayan İtilâf Devletleri ordusu, değişik etnik ve dinsel kökenden gelen askerlerle rengârenk bir görüntü sergilemişti.

Çanakkale Savaşlarında Türklere karşı savaşırken esir düşmüş müttefik kuvvetleri askerleri

Bu askeri yapı içinde İngiliz, İskoç, İrlandalı askerlerin yanında Fransız birlikleri de yerlerini almışlardı. Ayrıca, yabancı lejyonerler, Hindistan'dan gelen Müslüman askerler ve Sihler, Nepalli Gurkhalar, doğulu Yahudi ve Rumlardan oluşan amele taburları, Kuzey Afrikalı, Cezayirli piyadeler -Zuaveler-, Anadolu'dan göç etmiş ve adalı olan Rumlar, Filistin'den göç etmiş olan Yahudi gönüllüler ve son olarak da sayıları tam olarak bilinmeyen ve tamamına yakını gönüllü olan Avustralya ve Yeni Zelandalılar toplanma yerinde hazır bulunmuşlardı. İngiliz ordusu Hintliler, Sih, Pathan, Jat, Gurkha, Bahici, Madrassi, Rawalpindi, Nepal gibi değişik etnik kökenlerden bir araya getirilmiş bir güçtü ve bunların birçoğu farklı dini inançlara mensuptu. Sayıları az da olsa, Kuzey Afrika Müslümanlarından da asker vardı. Bunlar Sudanlı, Senegalli, Faslı ve Cezayirli olup Fransız sömürgelerinden zorla getirilmiş askerlerdi. Özellikle sömürgelerinden getirdikleri Müslüman askerlere *"Sizin halifenizi Almanlar kaçırdı. Biz, sizin halifenizi kurtarmak için Almanlarla savaşıyoruz."* diyerek kandıran İngilizler, bu yalana kanmayan Müslümanları, ailelerini öldürmekle tehdit ederek zorla cepheye sürdü. Savaşmak istemeyenler ise kurşuna dizildi. Çanakkale'ye Türkler ile savaşmaya gelen askerlerin çoğunun gerçek anlamda Türkler hakkında neredeyse hiçbir bilgisi yoktu. Askerler Türkleri, kendilerine İngiliz ve Fransız askeri makamlarının çizdikleri resimlerden tanımışlardı. İngilizler ve Fransızlar çizdikleri resimlerin, bu askerlerin Türkler'e yönelik düşmanlık duygularını körükleyen unsurlar içermesine özen göstermişlerdi.

Bir ayağı Anadolu'da diğer ayağı Gelibolu'da bulunan bir Anzak arkadaşına sesleniyor: "Coe gelmeyecek misin? Altta da "Şimdi askere" ifadesi yer alıyor

Yapılan propagandalar ile müttefik kuvvetlerinin askerlerinde yoğun bir Türk düşmanlığı oluşturulmuştu. Savaş sırasında yaralanıp esir alınan itilâf askerleri ile tedavi gördükleri İstanbul'daki askeri hastanelerde görüşen Associated muhabiri Alman asıllı Amerikalı gazeteci Schreiner, izlenimlerini bir rapor hâline getirerek bunu Alman makamlarına sızdırmıştı. Söz konusu rapora göre, Gelibolu'ya çıkarma yapılacağı belli olunca Kahire, Sidney, Melburn, Wellington ve Londra gibi büyük şehirlerde yayınlanan gazeteler, Türkler aleyhine ön yargılı bir kamuoyu oluşturmak için, savaş esirlerine çok kötü davranıldığını

da içeren yoğun ve yaygın bir karalama kampanyasına girişmişlerdi. Bu propagandaya maruz kalan Anzaklar'ın savaşıacakları Türk askeri ile ilgili kanaatleri şöyleydi: “Abdul: Acımasız, vahşi, zavalı, barbar Türk...” Jonathan Walling adındaki bir İngiliz askeri, esir alındığında yapılan sorgusunda, “... Türkler esirleri kesiyor, bundan dolayı bir İngiliz, intiharı esarete tercih etmektedir...” demişti. 17 Mayıs 1915'te esir alınan Avustralyalı bir er ile bir çavuş yapılan sorgularında, aynı konulara değinmiş ve Türklerin neredeyse “insan yiyen yamyamlar” olduklarının kendilerine ima edildiğini söylemişlerdi: “... Almanlara karşı savaşa gidiyoruz diye karaya çıktık. Türklere karşı savaştığımızı anlayınca çok şaşırдық... Türklere esir olursanız sizi bir taraftan keserler bir taraftan da yerler diye içimize korku saldılar...” Türkler'in eline esir düşen Thomas O'Niell'in ailesine yazdığı mektuba ailesi tarafından yazılan cevabi mektupta, Türklerin yaralı esirlere nasıl davrandıkları anlatılmış ve bu davranışlarından dolayı Türk doktorlarına ve hasta bakıcılarına teşekkür edilmişti.

“Sevgili Oğlum,

Göndermiş olduğun mektubu aldık. Sahip olduğun istirahattan dolayı ne kadar mutlu olduğumuzu tarif ve izah etmekten âciziz. (...) İngiltere'de oradakinin daha fazlasına sahip olamayacağın iyi muamele ve insanlıktan dolayı, Türk subaylarına ve hasta bakıcılarına memnuniyetimizi bildiririz. (...) Bu subay ve hasta bakıcılarına nasıl teşekkür edeceğimizi bilemiyoruz. Sana sigara ve çikolata gönderiyoruz. Bunların gelişini takip edesin ki, bir daha gönderelim. Zira subay ve hastabakıcılarının, gönderdiğimiz sigara ve çikolatalardan edeceğin ikramı kabul etmeleri bizi son derece mutlu ve bahtiyar edecektir.”

5. ÇANAKKALE SAVAŞLARINI DÜZENLEYEN YA DA SAVAŞA KATILAN İTİLAF DEVLETLERİNİN SİYASET ADAMI VE KOMUTANLARININ BAZILARININ AKİBETLERİ NE OLDU?

Lord Horatio, Herbert KITCHENER (1850 – 1916) I.Dünya Savaşı başlayınca Kitchener, İngiltere Savaş Bakanlığına getirildi. Onun göreve gelmesi İngilizler için bir şanstı. Zira İngilizlerin kuvvetli bir kara ordusu yoktu. Kitchener bütün gayretini sayıca büyük ve iyi donatılmış bir kara ordusunun hazırlanmasına sarf etti. İngiliz halkı nezdinde sahip olduğu karizması, gönüllü asker toplamakta çok etkili oldu ve bu sayede 1914'te 6 tümen olan orduyu 1916 yılı başında 70 tümene çıkardı. Şüphesiz bu hiç kimsenin beklemediği bir başarıydı ve Kitchener'ın cepheye sürdüğü iki milyonluk İngiliz ordusu savaşın kazanılmasında önemli etken oldu.

Kitchener, sıfırdan başlayıp hazırladığı ve 1915 'ten itibaren cepheye sürdüğü "Kitchener ordularının" nihai başarısını göremedi. Resmi görüşme yapmak üzere Rusya 'ya giderken 5 Haziran 1916'da içinde bulunduğu Hampshire kruvazörü Orkney Adası açıklarında bir Alman mayınına çarparak battı. Kitchener boğularak öldü ve cesedi bulunamadı.

Ian HAMILTON (1853 – 1947) İngiliz General Sir Ian Hamilton 1915 'de Çanakkale'de Fransız ve İngiliz Kara kuvvetlerine Başkomutanlık yapmıştır. Emrine 17.000'i Fransız 75.056 asker, 132'si Fransızlara ait 140 top ve 8 uçak verilmiştir. Ian Hamilton'ın emriyle, Boğaz'ı geçmek isteyen Müttefik donanma

Çanakkale'de başarısızlığa uğrayınca Gelibolu'ya asker çıkarma kararı alınır. Ancak çıkarma 25 Nisan'da bu karardan bir ay sonra gerçekleştirilebilmişti. Ne var ki bu girişim de başarısızlıkla sonuçlanınca ağır eleştirilere hedef olan Hamilton, görevden alınarak İngiltere'ye çağrıldı (Ekim 1915). Bundan sonraki askerlik yaşamında geri hizmetlerde görev yapan Ian Hamilton 1947 yılında Londra'da öldü.

Winston CHURCHİLL (1874 – 1965)

1911'de İngiltere Bahriye Nazırı oldu. Başarılı siyasi kariyeri 1916 Gelibolu yenilgisinden sonra düşüşe geçti. Sadece donanmayla Çanakkale Boğazının geçilebileceği, ardından rahatça İstanbul'a ulaşılabilceği konusundaki ısrarcı tavrı, Türklerin umulan-

dan çok daha başarılı bir savunma yapması; müttefik ordusunun tarihi yenilgisine yol açtı. Bu başarısızlığın mimarı olarak nitelenen Churchill, İngiliz halkı karşında çok zor bir durumda kaldı ve muhaliflerinin de zorlamasıyla görevinden ayrıldı. Ancak 1917'de Cephane Bakanlığına ve Harbiye Bakanlığına getirildi. 1924'te tekrar Muhafazakâr Partiye girdi. Maliye Bakanı oldu 1939'da bir kez daha Bahriye Nazırlığına ve 1940'ta Neville Chamberlain'ın yerine başbakanlığa getirildi. II. Dünya Savaşı'nda izlediği savaş politikası ve Roosevelt ile kurduğu iyi ilişkiler onu Britanya tarihinin en önemli devlet adamları arasına soktu. Savaş sonrasında NATO ve Avrupa Konseyi gibi kurumların oluşmasında önemli gayretleri oldu. 1965 yılında 90 yaşında öldü.

General GURO (1867 – 1946)

1915 yılı ortalarında Çanakkale Savaşı'nda Fransız Seferi Kolordu komutanı olarak görev yaptı. Mayıs 1915'te yönetimindeki 10. tümenle Çanakkale Savaşı'na katılmış, Haziran 1915'te Birinci Kerevizdere Muharebesi ve Zığındere Muharebesi sırasında sağ kolu kopmuş, iki bacağı da kırılmıştır. Tekrar askeri hizmete geri dönen Guro, Fas ve Avrupa'da çeşitli görevlerde bulunmuştur.

William Riddel BIRDWOOD (1865 – 1951)

Birinci Dünya Savaşı'nda, Akdeniz Seferi Kuvvetleri'nde görev aldı. Önce Avustralya ve Yeni Zelanda Ordusu (Anzak) komutanı olan Birdwood, sonra bütün ordunun başkomutanlığına atandı. 1915 ve 1916'da Gelibolu yarımadasının boşaltılmasında Çanakkale Ordusuna, sonra Avustralya ve Yeni Zelanda askerlerine, arkasından da Fransa'da 5. Orduya komutanlık yaptı. Anzak askerlerini iyi idare etmesiyle büyük bir şöhret kazandı. Bu kuvvetlerin kendisine besledikleri güven, batı cephesinde elde edilen zaferin başlıca sebebi olarak adlandırıldı ve Birdwood'a, "Soul Of Anzac" (Anzaklar'ın Ruhu) unvanını kazandı. Savaşın sonunda baronet olan Birdwood, 10.000 sterlinlik bir para mükâfatı da aldı.

Sackville CARDEN (1857 – 1930)

Sackville Hamilton Carden İngiliz amiraldir. I. Dünya Savaşı sırasında Akdeniz'de bulunan İngiliz ve Fransız Donanmalarına komutanlık yapmıştır. Kasım 1914 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun İttifak Devletleri safında I. Dünya Savaşı'na katılması üzerine İngiliz Donanma Komutanlığı bünyesinde Çanakkale Boğazı'nı geçmek için planlar üzerinde çalışmaya başladı. Carden'in yaptığı plana göre Osmanlı tahkimatının sistematik olarak yok edilmesi düşünülüyordu. Hastalığı sebebiyle görevinden ayrılan Carden görevini John de Robeck'e devretti. 1916'da "Sir" unvanı ile taltif edildi ve 1917'de büyükamiralliğe terfi ettirildi. 1930 yılında öldü.

John De ROBECK (1862 – 1928)

I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Deniz Harekâtları'nda müttefik donanmasına komuta eden İrlanda asıllı Kraliyet Donanması'na bağlı bir amiraldir. 1914 yılında 9. Kruvazör Fırkası'nın komutanı oldu. Komuta kademesinde ikinci sıradaydı, Amiral Carden'in sağlık durumu dolayısıyla yerine geçti ve 18 Mart saldırısını yönetti. Müttefik donanması büyük bir başarısızlığa uğradı; beş savaş gemisi batmış ya da ağır hasar görmüştü. Çanakkale Savaşlarından sonra Robeck, Akdeniz'de ve Ege'de çeşitli filoların komutanlığını üstlendi. 1924'te emekli oldu ve 1928 yılında öldü.

David Lloyd GEORGE (1863 – 1945)

Başbakan Asquith liderliğindeki Liberal Parti 1916'da bölününce, Lloyd George partinin bir kanadıyla birlikte ayrılarak Muhafazakâr Parti'nin desteklediği bir koalisyon hükümeti kurdu. 6 Aralık 1916'da başbakan oldu. Birinci Dünya Savaşı'nın son iki yılında, beş kişilik "Savaş Kabinesi" ile İngiliz savaş politikasını yönetti. Savaş sonrasında toplanan Paris Barış Konferansı Lloyd George'un kariyerinin zirvesi idi. Paris'te kaldığı beş ay boyunca Fransa başbakanı Clemenceau ve ABD başkanı Wilson üzerinde kolay bir üstünlük kurdu. Savaştan sonra başta Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere, yeni kurulacak dünya düzenini belirlemede başrolü oynadı. 1945 yılında öldü.

6. ÇANAKKALE'DE HAVA SAVAŞLARI!

İlk motorlu uçağın uçuşundan yedi yıl gibi kısa bir süre geçtikten sonra, 1910 yılında uçaklardan askeri amaçlarla yararlanma düşüncesi ortaya çıkmış ve takip eden yıllarda uçak, yeryüzünde etkin bir taarruz silahı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Çanakkale Savaşlarında ilk önceleri gözetleme ve fotoğraf çekmek için kullanılan uçaklar, daha sonra sağına ve soluna yerleştirilen aparatlarla, bombalama amaçlı kullanılmıştır. İlk uçaklarda bomba veya tüfek atmak için herhangi bir teknik donanım olmadığından pilotun yanında bir tüfek, ayağının dibinde bombalar ve bu bombanın sığabileceği kadarda bir delik bulunurdu. Pilot bombalayacağı yeri gözüyle kararlaştırır,

tam hedefin üstüne geldiği anda ise bombayı ayağıyla deliğe iterek aşağıya gönderirdi.

Uçaklardan bomba atmanın yanı sıra, düşman askerlerinin ayağına batacak ve onları yaralayarak saf dışı bırakacak dörtgen çiviler ve küçük oklar gibi malzemeler de atılırdı. Bu çivilerin atıldığı havada çıkardığı ısıktan belli olurdu.

Çanakkale Boğazından geçmeye çalışan düşman denizaltılarını, Türk topçusunun dikkatlerinden gizlemek için de, uçakların kullanıldığı olmuştur. Tam denizaltı geçerken, kıyıdaki Türk topçularının üzerine dalışlar yapan uçaklar, böylece topçuların hava ile meşgul olmasını sağlamış olurlardı.

Bu kadar ilkel metotlarla da olsa, uçaklar Çanakkale Savaşında çok işler başarmışlardır.

**Çanakkale 15.Harp
Tayyare Bölüğü**

18 Mart 1915 tarihine kadar olan dönemde yapılan başarılı hava keşif görevleri hem düşmanın elindeki gemi tip ve miktarını tespit, hem de taarruz hazırlıklarını devamlı takip imkânı sağlamıştır.

Çanakkale Muharebeleri süresince, karşılıklı keşif harekâtı devam ederken; Türk havacıları, o tarihler için başarılı sayılabilecek diğer hava görevlerini de yapmışlardır. Bu görevlerden biri 18 Nisan 1915’de gerçekleştirilmiştir.

O gün Çanakkale Boğazı bölgesinde gittikçe kuvvetlenen ve hava üstünlüğü kurmasından endişe edilen düşman hava gücünü tesirsiz hale getirmek maksadıyla, Bozcaada’da 18 düşman uçağının konuşlandığı meydana hava taarruzu planlamıştır. Ancak bu meydanadaki uçaklar, keşif görevi için daha önceden kalktığından, havada karşılaşmış, kısa bir hava muharebesinden sonra kayıpsız olarak meydana dönmüştür. Bu görev amacına ulaşmadıysa da, asli taktik hava görevlerinden olan “mukabil hava harekâtının” ilk ve tipik bir uygulaması olması açısından önem taşımaktadır.

Türk uçaklarının meydan taarruzu planlamasından esinlenen İngilizler aynı gün üçer uçaklık iki kol ile meydanımıza taarruz etmişler, ancak uçaklarımız daha önceden meydan içinde dağıtılarak gizlenmiş olduğundan, atılan bombalar hasar meydana getirmemiştir.

25 Haziran'da; Arıburnu bölgesindeki düşman karargâhı üzerine propaganda amacıyla 300 adet İngilizce yazılı bildiri atılmıştır. Bu görev, hava gücünün psikolojik harpte kullanılmasına ilişkin güzel bir örnektir.

30 Kasım 1915'te ise, Üsteğmen Ali Rıza, Teğmen Orhan'la beraber, Çanakkale girişinde karaya oturmuş bulunan bir düşman kruvazörüne taarruz etmek için görevlendirilmiştir. Tam bu esnada bir düşman uçağının yaklaştığı görülmüş ve yapılan hava muharebesinde Üsteğmen Ali Rıza Fransız uçağını makineli tüfek ateşiyle düşürmeyi başarmıştır.

7. İTİLAF DEVLETLERİNİN ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE YAPTIKLARI EN İYİ İŞ NEDİR?

Çok büyük bütçe, insan ve lojistik imkânlar kullanılarak açılan Çanakkale Cephesi'nde düşman büyük hayal kırıklığı yaşamıştı. Fakat bir alanda başarılı hem de çok başarılı oldular, hangi alanda mı? Beraberce okuyalım.

İtilaf devletlerinin, komutanlarına madalyalar taktıran kazandıkları en büyük başarı, *tek bir zayıf vermeden gerçekleştirdikleri mükemmel geri çekilme yani kaçış planıdır*. Yüzlerce askerin Türklere sezdirilmeden gemilere ulaştırılması hiç de kolay değildi. Savaşın devam ettiği izlenimini vermek için hazırlanan tiyatro sahnesindeki dekorları iyi kullanmak gerekiyordu. Askerlerin postallarına paçavralar sarılarak ses çıkarmadan ilerlemelerinin sağlanması, hazırlanan at ve insan maketleri, Türk askerlerinin görmemesi için bir tarafını kesmedikleri bisküvi kutularında yaktıkları mumlarla askerlerine yol göstermek amacıyla köşe başlarına koydukları kılavuzlar bunlara verilecek örneklerdir. Ayrıca ardlarına düşen Türk askerini yavaşlatacak mayınlar döşeyen itilaf devletlerine, hava şartlarının da olumlu olması katkı sağlamıştı. Tek sorunları askerler geri çekilirken dahi cephede ateş edilmesinin gerekliliğiydi. Siperlere kurdukları sürekli ateş edilmesini sağlayan düzenekler, uzun bırakılan fitillerin ucundaki bombaların belli aralıklarla patlamaları için çalışmalar yaptılar.

Neticede 19-20 Aralık gecesi 83000 i aşkın düşman askeri, hayvanlar, motorlu araçlar, toplar ve önemli cephanenin kaçırılmasına başlanmıştır. Bu tahliye 09 Ocak 1916 tarihinde başarı ile sonlanmıştır. İtilaf

Çanakkale Savaşlarında düşmanın çekiliş sırasında kullandığı hilelerden.Belli aralıklarla patlayan tüfek düzeneği

Devletleri götüremedikleri malzemeleri canlı, cansız ayırmaksızın imha etmiştir. Bu planı hazırlamada emeği geçen komutanlardan Kurmay Albay Aspinall'in "Allah'ın ilk defa cephenin boşaltılması sırasında İngilizlerin tarafını tuttuğunu" söylemesi de durumu özetleyen anlamlı bir ifade olmuştur.

8. SULTAN II. ABDÜLHAMİT'İN İTTİHATÇILARA VERDİĞİ DERS!

**SULTAN II
ABDÜLHAMİD
(1842 - 1918)**

Dünyanın en büyük donanmasına sahip İngiltere ve Fransa Çanakkale önlerine geldiğinde İstanbul'un boşaltılması gündeme gelmişti. Beylerbeyi Sarayı'nda kahır ve ümitsizlik içinde olan II. Abdülhamit, Talat Paşa tarafından kendisine tebliğ edilen son derece nahoş karara, kendine yakışan harika bir cevap vermişti.

Talat Paşa durumun kötüye gitmesi halinde başkentin Konya'ya taşınabileceğini ve II. Abdülhamit'in de Bursa'daki Hünkâr Köşkü'nde ikamet etmek zorunda kalabileceğini tebliğ etmişti. Bu söylenenlere

öfkelenen II. Abdülhamit o tarihi cevabı verdi.

"Kardeşime selamlarımı arz ediniz. Endişeleri yersizdir. Ben düşmanın geçmemesi için zamanında Çanakkale'de gerekli tedbirleri aldırırım. Şayet dokunulmamışsa düşmanın buradan geçmesi mümkün değildir. Eğer aksi olur da düşman Çanakkale'yi geçip İstanbul'a gelecek olursa bir hükümdarın yapması gereken tacını tahtını alıp kaçmak değildir. Sırf canımızı kurtarmak için ben Bursa'ya biraderim Konya'ya mı gideceğiz? Sanki bu can bir daha bize gerekecekmiş gibi. Konstantin'in elde kılıcı burçlarda dövüşe dövüşe can verdiği İstanbul'dan biz trenle, vapurla mı ayrılacağız? Ben Bizans imparatoru Konstantin'den daha az

haysiyetli değilim. Biraderim hazretlerine bağlılığımı arz ediniz. İrade-i şahanesi ile Selanik'ten çıktım ama İstanbul'dan çıkmam. Kendisinin de çıkmamasını ecdadımızın şerefi namına istirham ederim. Bu bir ihtimal de olsa ben şahsım namına reddediyorum Ecdadımın huzuruna mahcup gidemem'' . Gelen heyeti başı ile kısaca selamladıktan sonra salonu terk etti. Talat Paşa kendilerini getiren çatanaya doğru ilerlerken dudaklarından şu cümle döküldü;

- *Aldık mı ağızımızın payını?*

Bu gelişmeden sonra İstanbul'un boşaltılması kararından vazgeçilmiştir.

9. İSRAİL DEVLET'İ KURULMASINI ÇANAKKALE SAVAŞLARINA MI BORÇLU?

Çanakkale Savaşında Yahudi Mülteci Katır Bölüğü, Suriye ve Filistin'deki mülteci Yahudilerden kısa sürede oluşturulmuştu. Ağırlıklı olarak Rusya kökenli bu insanlar Mısır'a, yaptıkları casusluk faaliyetleri nedeniyle Osmanlı devletinden kaçmak ve güvende olmak için gelmişlerdi. Ze'ev Jabotinsky ve Joseph Trumpeldor isimli iki Siyonist lider mülteci kamplarındaki Osmanlı düşmanlığı potansiyelini kullanarak bir Yahudi lejyonu oluşturmaya karar verdiler Amaçları bu lejyonu Türklere karşı itilaf güçlerinin yanında savaştırıp İsrail'i kurmak için İngilizlerden yardım almaktı. Askeri birlik fikri İngilizler tarafından reddedilince bir katır bölüğü oluşturulmasına karar verildi.

**Zion katır alayının
amblemi**

Mısırdaki mülteci Yahudiler arasından 750 katırla 500 adam görevlendirildi. Bu birliğin başına ise bir İngiliz olan Yarbay John H. Patterson getirildi. Askerler, 1915'te Süveyş Kanalı'ndaki savaşta Türkler'den ele geçirilen tüfeklerle silahlandırılmışlardı. Bu birlik, büyük bir olasılıkla, M.S 70'de Kudüs'ün düşüşü sırasında, Titus'un idaresindeki Roma ordusuna karşı savaşan Yahudi güçlerinden sonra savaşmış ilk Yahudi birliğiydi. Yakalarına işlenmiş

altı köşeli Yahudi yıldızlı üniformalarıyla 25 Nisan 1915 yılında ayak bastıkları Gelibolu'da bir grubu Anzaklar tarafından Türk askeri sanılarak öldürülünce geri gönderildi. Kalanlar Seddülbahir deki tek ulaştırma ve lojistik bölüğü oldu. Ön cephelere dahi zor şartlar altında cephane, su ve yiyecek taşıdılar. Zaman zaman kendi dindaşlarıyla da çarpışmaya giren bölüğün görevine 26 Mayıs 1916 da son verildi.

Siyonist lider Jabotinsky şöyle diyordu;

“Ben Gelibolu’ya gitmedim. O nedenle size Gönüllü Birlik’in hikâyesini anlatamam. Ama şunu açıkça belirtebilirim: Trumpeldor, o zaman görüşlerinde haklıydı... Savaşmak amacıyla Gelibolu’ya gidiş, Siyonizm’e yepyeni ufuklar açmıştır... Eğer biz 2 Kasım 1917’de Balfour Deklarasyonu ile Filistin’de yurt edinme konusunda söz aldıysak, buna ulaşan yol Gelibolu’dan geçmiştir.”

10. ÇANAKKALE SAVAŞLARI TÜRK EĞİTİM HAYATINA NASIL BİR DARBE VURMUŞTUR?

Çanakkale Savaşları’nda yaşanan kayıplar, Türk milletine çok pahalıya mal olmuş, en fazla ihtiyacı olduğu bir dönemde Türk milleti binlerce okumuş aydın evladını bu savaş sonucunda kaybetmiş, bunun acılarını ve olumsuzluklarını yıllarca üzerinden atamamıştır.

Çanakkale’de şehit olan öğrenciler

Çünkü bu savaşta verilen binlerce şehit, yaralı ve hasta aslında ülkeyi kalkındıracak beyin gücünün de kaybı anlamına geldiğinden, Milli Mücadele sonrası ülkeyi kalkındıracak bu kadroların eksikliği daima hissedilmiştir. Lise son sınıf öğrencilerinden, üniversitelere ve medrese talebelerine kadar bütün gençlik birbiriyle yarışircasına cepheye koşmuş, İngiliz Tarihçi Aspinall’in ‘Türklerin çiçekleri (yani geleceği olan gençleri)’ şeklinde ifade ettiği, Türk Milletinin geleceğini inşa edecek olan bu gençlerin büyük bir kısmı savaşta şehit düşmüştür. Seferberliğin ilân edilmesi ile birlikte, 20 yaşından 45 yaşına kadar olan herkes silâh altına alınmaya başlandığında, askerlik çağındaki diğer gençler gibi üniversite öğrencileri de silâh altına alınmışlar ve gönüllü, öğrenci ve darülfünun taburları adıyla çeşitli cephelerde savaşmışlardır. Ancak, sadece üniversitede okuyan gençler silâh altına alınmamış, her geçen gün artan asker ihtiyacının karşılanması için zamanla, okullarda hâlâ eğitimi devam eden çok sayıda lise ve medrese talebesi de eğitimlerini yarıda bırakarak, vaktinden önce silâh altına alınmaya başlanmıştır. Harbiye Nezareti tarafından 3 Teşrinievvel 1332 (16 Teşrinievvel 1916) tarihinde bir tebliğ yayınlanmış ve böylece, 1314 (1898) ve 1315 (1899) doğumlarının da askere alınmasına karar verilmiştir. Özellikle fiziki yapıları müsait, silah kullanmaya yetenekli olan lise öğrencilerinin de kıtalara teslim olmaları istenmiş ve bunlar, kısa bir eğitimden sonra cepheye gönderilmişlerdir. Millet in geleceğini oluşturacak olan öğrenciler ve gençler, okullarını ve derslerini bir kenara bırakarak vatan müdafaasına koşmuşlardır. Bu yıllarda birçok

lisenin öğrenci sayısı oldukça azalmış, hatta eğitime ara verilmek zorunda kalınmıştır. Mesela, Sivas Lisesi'nin tüm son sınıf öğrencilerinin Çanakkale Savaşı'na gönüllü olarak katılmaları neticesinde okul, 1915 yılında mezun verememiştir. Aynı şekilde Çanakkale, İstanbul, Galatasaray, Vefa, Bursa, Edirne, Kastamonu, Ankara, Kayseri, Konya İzmir, Bilecik, Bolu, Kütahya, Karesi, Denizli, Trabzon Liselerinin öğrencilerinin de çoğu gönüllü olarak savaşa katılmış ve büyük bir kısmı geri dönememiştir. Sultan II. Abdülhamid'in: *"Eyvah! Gözbebeklerim gitti!"* sözleri, bu acıklı durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Özetle, günümüzde her şeye rağmen içinde bulunduğumuz milli birlik ve beraberlik, bağımsızlık, barış ve huzur ortamını, tahsillerini ve ideallerini, kısacası hayatlarını hiç tereddüt etmeden feda eden bu insanlara borçlu olduğumuzu unutmamalıyız.

ÇANAKKALE SAVAŞLARI İLE İLGİLİ,

- ✓ Çanakkale'de düşmanların Müslüman Türk milletine karşı çok sayıda Asyalı ve Afrikalı Müslüman askeri savaştırdığını, hatta karşılıklı ölen bu askerlerin birçoğunun üzerlerinde Kur'an-ı Kerim'e çok rastlandığını,
- ✓ Anafartalar Grup Kumandanı Miralay Mustafa Kemal, Türk askerinin Çanakkale'de gösterdiği kahramanlığı "Bombasırtı olayını anlatmadan geçemeyeceğim. Karşılıklı siperler arasında mesafe 8 metre, yani ölüm kesin. Birinci siperdekiler, hiçbiri kurtulmamacasına tamamen düşüyor. İkincidekiler onların yerine geçiyor. Fakat ne kadar imrenilecek bir sakinlik ve tevekkülle biliyor musunuz? Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor, hiç ufak bir korku bile göstermiyor. Sarsılmak yok. Okuma bilenler ellerinde Kur'an-ı Kerim, cennete girmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler, kelimeyi şahadet çekerek yürüyorlar. Bu, Türk askerlerindeki ruh kuvvetini gösteren hayret ve tebrik bir örnektir. Emin olmalısınız ki, Çanakkale Savaşlarını kazandıran bu yüksek ruhtur." sözleriyle dile getirdiğini,
- ✓ İngiliz - Fransız donanmasının Gelibolu öncesi 200 yıldır hiç yenilmediğini, dünyanın gelmiş geçmiş en iyi donanması olarak bilindiğini, bu donanmanın bayraklarını gören Türklerin topluları yağlayıp kaçacaklarını düşündüklerini ,
- ✓ İngiliz-Fransız donanmasının boğaza saldırdığı gemilerden birinin adının "Agamemnon" olduğunu, Agamemnon'un binlerce yıl önce Truva'ya saldıran Yunan ordusunun kalleşçe yöntemler kullanan komutanının adı olduğunu ve Osmanlı'nın teslim olduğu Mondros Ateşkes Antlaşması'nın bu gemide imzalandığını,
- ✓ Ertuğrul Koyu çıkartması sırasında havadan savaşın seyrini takip etmekle görevli bir İngiliz uçağının pilotunun kıydan 50 metre açığa kadar denizin kıpkırmızı kan rengini aldığını ve bunun hayatta gördüğü en korkunç şey olduğunu üstlerine rapor ettiğini,

- ✓ İngilizlerin 18 Mart faciasının suçlusu olarak mayın taramacıları sorumlu tuttuğunu, sorumluların kurşuna dizildiğini, savaş bittikten yıllar sonra her iki ordu arşivleri açılarak gerçekler öğrenilince bu askerlerin ailelerinden özür dilendiğini, tazminat ödendiğini, itibarlarının iade edildiğini ve şerefli birer asker olarak öldüklerini ilan ettiklerini,
- ✓ İngiliz General Ian Hamilton'un Çanakkale Zaferinden sonra "Türkleri Allah'larından ayırabilmek için daha başka ne yapılabilir ki? Biz Türklerle değil onların Allah'ları ile savaştık ve tabii ki kaybettik bu savaşı." diye açıklama yaptığını,
- ✓ Mısırdaki toplanan askerlerin kayıtlarını tutan bir memurun sürekli "*Australian and New Zealand Army Corps / Avustralya ve Yeni Zelanda Ordu Birliği*" yazmaktan sıkıldığını pratik bir çözüm olarak bu kelimelerin baş harflerini alarak ANZAC kısaltmasını bulduğunu, bu kısaltmanın dünya tarihine geçtiğini,
- ✓ 25 Nisan 1915'te Ertuğrul Koyuna çıkartma yapan İngilizlerin çıkarma harekâtını ellerine yüzlerine bulaştırdıklarını. Akıntı ve hava durumu dâhil yaptıkları hiçbir hesabın tutmadığını. Elleri bulunduran haritalardaki bilgilerin eksik ve hatalı olduğunu. Aralıklarla çıkmaları gereken geniş kumsala değil, dar bir koya ve kalabalık bir şekilde çıkarma yaptıklarını, karşılarında ise Ezineli Yahya Çavuş ve 62 kişilik takımı dışında hiçbir birliğimizin olmadığını. İngiliz Generali Nepier'in, Yahya Çavuş ve askerlerinin yoğun ateşini, karşılarında bir tümen bulunduğu olarak yorumladığını,
- ✓ Savaş istatistiklerine göre bir metrekareye 6.000 mermi düştüğünü, bu oranın dünya savaş tarihinin en yüksek oranı olduğunu, havada iki merminin çarpışma ihtimalinin 600 milyonda 1 olduğunu, bu çarpışan mermilerden Çanakkale'de onlarca bulunduğunu, savaşın "Cehennem diye bir yer vardır. Biz orayı gördük." Dediklerini,
- ✓ Yaralanan Mehmetçiklere yetersizlikten dolayı narkozsuz ameliyatlar yapıldığını, Vatanın bu muhteşem evlatlarına acıya tahammül edebilmeleri için sopaya sarılmış keçelerin ısıtıldığını, bir ameliyat sırasında şehit olan bir Mehmetçiğin ağzından "Artık onun işine yaramaz." diye çekilip alınan bir keçe parçası üzerinde dört tane dişin durduğunu **biliyor muydunuz?**

KAYNAKÇA

Bu eserin hazırlanmasında aşağıdaki kaynakçadan faydalanılmıştır.

- ★ SAYILIR Burhan Yrd. Doç, " Çanakkale Savaşları'nda Yer Alan İtilaf Askerlerinin Dini-Etnik Yapısı ve Sahip Oldukları Türk İmajı"
- ★ ARTHUR George Sir, "Savaş Lordu Kitchener"
- ★ HERSİNG Otto, "Çanakkale Deniz Savaşı"
- ★ SEMİZ Yaşar Yrd. Doç, "Çanakkale Denizaltı Savaşı"
- ★ MÜTERCİMLER Erol, "Destanlaşan Gemiler"
- ★ KAYABALI İsmail Prof. Dr, "Çanakkale Savaşı"
- ★ ŞAMA, Ekrem, "Şu Boğaz Harbi"
- ★ BOZDAĞ, İsmet, "Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri"
- ★ ŞAHİN, Cemile, " Çanakkale Savaşları'nın Eğitim ve Öğretim Üzerindeki Etkisi: Karesi İdadisi ve Sultanisi Örneği " SDÜ Sosyal bilgiler dergisi
- ★ ARMAOĞLU Fahir, "20. yy Siyasi Tarihi"
- ★ BESALEL Yusuf, "Yahudi Tarihi"
- ★ BESALEL Yusuf, "Osmanlı ve Türk Yahudileri"
- ★ EROĞLU A. Hikmet, "Osmanlı Devletinde Yahudiler"
- ★ FETTAHOĞLU Ahmet, "Maceracı Jabotinsky" Tarih ve Düşünce dergisi.
- ★ FIRAT Melek, "Balfour Deklarasyonu".
- ★ GALANTİ Avram, " Türkler ve Yahudiler".
- ★ GÜLERYÜZ Naim , " Türk Yahudileri Tarihi"
- ★ KESKİN Funda, "Siyonizm"
- ★ KOCABAŞ Süleyman, " Vaad Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele, Türkiye ve Siyonizm".
- ★ ÖZGÜN Berta B, " Yedi Nesil Öncesinden Günümüze Yolculuk". RUŞEN Mahir, "Siyon Katırcı Birliği" Tarih ve Düşünce Dergisi,
- ★ TANYU Hikmet, "Yahudiler" İslam Ansiklopedisi,1989
- ★ TANYU Hikmet, "Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler"
- ★ TUNÇOKU Mete, "İsrail'in Kuruluşuna Varan Gelişmeler İçinde Çanakkale Savaşlarının Önemi, Belleten dergisi,"
- ★ TUNÇOKU Mete, " Çanakkale 1915: Buzdağının Altı"
- ★ www.gallipoli1915.org
- ★ www.canakkale.gen.tr
- ★ www.duryolcu.com
- ★ www.tr.wikipedia.org
- ★ <http://sablon.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar>
- ★ <http://www.trmilitary.com/>
- ★ <http://www.hvkk.tsk.tr/>
- ★ <http://historama.com/>
- ★ <http://www.dunyabulteni.net/>